

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

วัยเด็กเป็นวัยที่อยู่ในช่วงการเจริญเติบโตและพัฒนาการที่สำคัญทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคมและสติปัญญา ซึ่งอยู่ภายใต้อิทธิพลของพันธุกรรมและภาวะแวดล้อมต่าง ๆ การเจ็บป่วยในวัยเด็กเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลกระทบต่อการเจริญเติบโตและพัฒนาการของเด็ก ถ้าเด็กป่วยเป็นโรคที่รุนแรงและเป็นระยะสั้น ก็จะไม่มีผลกระทบต่อการเจริญเติบโตและพัฒนาการของเด็กในระยะยาว แต่ถ้าเป็นโรคเรื้อรังหรือโรคที่รักษาไม่หายต้องใช้เวลารักษาเป็นเดือน ๆ จนถึงเป็นปีๆ นอกจากจะมีผลต่อการเจริญเติบโตและพัฒนาการทางด้านร่างกายแล้ว การเจ็บป่วยเรื้อรังยังมีผลกระทบต่อสิ่งต่าง ๆ อีกมากมาย เช่น ชีวิตและกิจวัตรประจำวันของเด็ก พัฒนาการด้านต่าง ๆ การเรียนรู้ ความรู้สึกและทัศนคติของพ่อแม่ที่มีต่อการดูแลเลี้ยงดูเด็ก เป็นต้น

การศึกษาสภาวะจิตสังคมในเด็กป่วยเรื้อรังครั้งนี้ เป็นการศึกษาเด็กป่วยโรคธาลัสซีเมีย โรคกลุ่มอาการเนฟโรติกและโรคไข้หรือหัวใจรูมาติก การเจ็บป่วยเรื้อรังทั้ง 3 โรคนี้ทำให้เด็กได้รับความทุกข์ทรมานจากอาการและอาการแสดงของโรค การตรวจวินิจฉัย การรักษา และภาวะโรคแทรกซ้อนที่เกิดขึ้นบ่อยๆ ซึ่งเป็นภาวะวิกฤตสำหรับเด็ก นอกจากนี้เด็กต้องปรับตัวในกิจวัตรประจำวัน เพื่อผลการตรวจรักษา เช่น การถูกจำกัดอาหาร จำกัดกิจกรรม จำกัดการเคลื่อนไหว ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้เต็มที่ เป็นต้น สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ เด็กจะต้องได้รับเป็นเวลานานตามลักษณะของแต่ละโรคโดยที่ไม่ทราบว่าตนเองจะหายป่วยเมื่อใด ซึ่งก่อให้เกิดผลเสียต่อการเจริญเติบโตและพัฒนาการของเด็กอย่างมาก

การเจ็บป่วยทางกายมีผลกระทบต่อทำให้เกิดพฤติกรรมทางด้านจิตใจ ซึ่งจะสังเกตได้จากอาการแสดงทางด้านร่างกาย อาการแสดงทางด้านอารมณ์และพฤติกรรม (วันเพ็ญ บุญประกอบ, อัมพล สุอาพันธ์, 2530) เช่น หัวใจเต้นเร็ว ความดันโลหิตขึ้น ใจสั่น หายใจเร็ว เหงื่อออกมาก กระเพาะอาหารและลำไส้ทำงานผิดปกติ เบื่ออาหาร อึดอัด อ่อนเพลีย นอนไม่หลับซึ่งเป็นอาการแสดงทางกาย ส่วนอาการแสดงทางด้านอารมณ์ที่เป็นพฤติกรรมต่อการเจ็บป่วยเรื้อรังคือ อารมณ์ฉุนเฉียว เช่น กลัวต่อสถานที่ เครื่องมือแพทย์ วิธีการรักษา ตลอดจนเจ้าหน้าที่

กลัวจะไม่สวย กลัวเสียชีวิต เป็นต้น นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดอารมณ์วิตกกังวลซึ่งอารมณ์กลัวและวิตกกังวล เหล่านี้ทำให้เด็กแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ออกมา เช่น มีพฤติกรรมถดถอย ก้าวร้าว แยกตัว ไม่สนใจสิ่งแวดล้อม ซึมเศร้า หงอยเหงา มีพฤติกรรมทางสังคมลดลง ความเจ็บป่วยเรื้อรังยังก่อให้เกิดความรู้สึกต่อภาพพจน์ของตนเอง เช่น รู้สึกว่าตนเองเป็นคนไร้ค่า เป็นภาระแก่ผู้อื่น ความเป็นตัวของตัวเองลดลง (Finkel, 1983) ปฏิกริยาทางด้านจิตใจต่าง ๆ เหล่านี้ เกิดขึ้นอย่างแน่นนอนแต่ไม่เท่ากัน ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ

การเจ็บป่วยเรื้อรังมีผลต่อพัฒนาการทางบุคลิกภาพของเด็ก ซึ่งบุคลิกภาพเกิดจากการผสมผสานของการเจริญเติบโตและพัฒนาการทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญาโดยที่การตั้งต้นของบุคลิกภาพของบุคคลใดบุคคลหนึ่งนั้นถือว่าเริ่มตั้งแต่ปฏิสนธิ เรื่อยไปจนมีลักษณะประจำตัวของบุคคลนั้น แต่ไม่ได้สิ้นสุดที่จุดใดจุดหนึ่ง เป็นการเจริญเป็นลำดับติดต่อกันไป การเจริญนั้นเป็นทั้งลักษณะทางกายวิภาค สรีรวิทยา และพฤติกรรม ดังนั้นเด็กซึ่งอยู่ในช่วงการเจริญเติบโตและพัฒนาการช่วงต้นของชีวิตที่จะเป็นรากฐานของการพัฒนาทางบุคลิกภาพในอนาคตต่อไป ถ้าเด็กเจ็บป่วยด้วยโรคเรื้อรังก็จะเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดความผิดปกติของการเจริญเติบโตและพัฒนาการทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา เช่น เกิดความผิดปกติของโครงสร้างและหน้าที่ของอวัยวะต่าง ๆ ด้านร่างกาย มีการถดถอย (regression) ของพัฒนาการด้านจิตใจ โดยกลับมามีพฤติกรรมที่เป็นเด็กมากขึ้น ทำให้เด็กมีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมกับวัย หรือเกิดการหยุดชะงัก (fixation) ของพัฒนาการด้านจิตใจ ทำให้ไม่สามารถพัฒนาในขั้นต่อ ๆ ไปได้ (Kaplan and Sadock, 1985) เกิดผลเสียต่อพัฒนาการทางบุคลิกภาพของเด็กซึ่งจะแสดงออกเป็นพฤติกรรมต่าง ๆ ที่ผิดปกติในการปรับตัวต่อสิ่งแวดล้อม ก่อให้เกิดปัญหาสุขภาพจิต และปัญหาความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นในสังคม

นอกจากนี้ การเจ็บป่วยเรื้อรังของเด็กยังส่งผลกระทบต่อครอบครัวทำให้เกิดความเครียดทั้งผู้ป่วยและครอบครัว ทั้งนี้เพราะสาเหตุของการเกิดโรคเรื้อรังมักจะ ไม่ค่อยทราบแน่ชัด ระยะเวลาการดำเนินโรคจะยาวนาน จึงมักก่อให้เกิดปัญหาทางด้านอารมณ์แก่ผู้ป่วยและครอบครัวด้วย (Commission on Chronic Illness, 1957) ครอบครัวของเด็กป่วยเรื้อรังจะเกิดภาวะเครียด วิตกกังวลและความท้อแท้ ตามความรุนแรงของอาการเจ็บป่วยของเด็ก ผู้ปกครองของเด็กจะมีทัศนคติแตกต่างกันไปตามความรู้สึกของแต่ละคน ซึ่งจะส่งผลต่อการเลี้ยงดูเด็กป่วย เช่น บิดามารดามีความรู้สึกผิดที่ลูกเจ็บป่วยเรื้อรังอาจทำให้บิดาและมารดาเลี้ยงดูบุตรแบบปกป้องมากเกินไป เพื่อให้ตนเองรู้สึกมั่นคงยิ่งขึ้น การเจ็บป่วยของเด็กสร้างปัญหาทาง

จิตใจ อารมณ์แก่ผู้ปกครองอย่างมาก เช่น ตกใจ เสียใจ สงสารเด็ก วิตกกังวลว่าเด็กจะไม่หายจากโรค นอกจากนี้การเจ็บป่วยของเด็กยังมีผลกระทบต่องาน เศรษฐกิจของครอบครัว ทำให้ผู้ปกครองรู้สึกยุ่งยาก เครียด มีภาระเพิ่มขึ้น ส่วนมากประสบปัญหาเรื่องค่าใช้จ่ายในการรักษา ความเจ็บป่วยของเด็กจึงกระทบต่อชีวิตครอบครัว บ่อยครั้งที่บิดามารดารู้สึกอ่อนล้าและตึงเครียด ปัญหาการเจ็บป่วยเรื้อรังของเด็กจะขยายตัวขึ้น เมื่อมีปัญห่อื่นภายในครอบครัวเข้ามาทับถมเพิ่มขึ้น ซึ่งปัญหาเหล่านี้แตกต่างกันไปตามสภาพครอบครัว เช่น ปัญหาชีวิตสมรส ปัญหาด้านแรงงาน ปัญหาความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัว เป็นต้น (Guylay ans Miles, 1973)

ดังนั้น เด็กที่เจ็บป่วยเรื้อรัง นอกจากผู้ป่วยจะได้รับความทุกข์ทรมานทางกายแล้วยังส่งผลถึงพัฒนาการทางจิตใจ สังคม และสติปัญญา ตลอดจนมีผลกระทบต่อครอบครัวของเด็กด้วย จึงสมควรที่จะศึกษาถึงสภาวะจิตสังคมของเด็กป่วยเรื้อรัง ซึ่งการศึกษานั้นนอกจากจะได้ข้อมูลเกี่ยวกับเด็กป่วยเรื้อรังแล้ว ข้อมูลที่ได้สามารถนำมาวางแผนในการพิจารณาให้การช่วยเหลือแก่เด็กป่วยเรื้อรังและครอบครัวให้สามารถเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ ตลอดจนการให้สุขศึกษาและการดูแลรักษาผู้ป่วยเป็นลักษณะที่งาน ทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ สังคมเพื่อประสิทธิภาพในการรักษาเด็กป่วยเรื้อรังต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาพฤติกรรมทางจิตของเด็กที่ป่วยเป็นโรคธาลัสซีเมีย โรคไขหรือโรคหัวใจรูห์มาติก โรคกลุ่มอาการเนฟโรติก ตลอดจนสังคม และ เศรษฐฐานะของครอบครัว
2. เพื่อศึกษาสภาวะจิตใจและทัศนคติของบิดามารดาหรือผู้ปกครองในการเลี้ยงดูผู้ป่วยโรคธาลัสซีเมีย โรคไขหรือโรคหัวใจรูห์มาติก โรคกลุ่มอาการเนฟโรติก
3. เพื่อได้ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับเด็กป่วยเรื้อรังในโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเกี่ยวกับสภาวะจิตสังคมในเด็กป่วยเรื้อรัง ที่เข้ารับการรักษาเป็นผู้ป่วยนอกที่หน่วยโลหิตวิทยา หน่วยโรคไต และหน่วยโรคหัวใจ แผนกกุมารเวชศาสตร์ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1. ชี้ให้เห็นความสำคัญของสภาวะจิตสังคมและ เศรษฐฐานะ ของครอบครัวที่มีเด็กป่วยเรื้อรัง
2. ช่วยให้ได้แนวทางการให้สุขศึกษาแก่ครอบครัวที่มีเด็กป่วยด้วยโรคธาลัสซีเมีย โรคไข้หรือหัวใจรูมาติก และ โรคกลุ่มอาการเนฟโรติก
3. สามารถใช้ผลจากการศึกษาโรคธาลัสซีเมีย โรคไข้หรือโรคหัวใจรูมาติกและ โรคกลุ่มอาการเนฟโรติก เป็นแนวทางการให้สุขศึกษากับครอบครัวที่มีลูกเป็นโรคเรื้อรังอื่น ๆ ได้
4. ได้ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับเด็กป่วยเรื้อรังในโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์
5. ข้อมูลที่ได้จะเป็นแนวทางการดูแลรักษาเด็กป่วยเรื้อรังที่มีประสิทธิภาพ และการป้องกันสภาวะจิตสังคม ที่เป็นผลเสียซึ่งจะ เกิดขึ้นหลังจากป่วยด้วยโรคเรื้อรัง

ข้อตกลงเบื้องต้น

ข้อมูลทางด้านสภาวะจิตสังคมในการวิจัยครั้งนี้เป็นการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับพฤติกรรม ความคิด สภาพจิตใจและสภาพแวดล้อมทางสังคมของบุคคล ลักษณะของข้อมูล มีความอ่อนไหว และถูกบิดเบือนได้ง่ายจากผู้ตอบแบบสอบถาม ผู้รวบรวมข้อมูล และสิ่งเร้าอื่น ๆ ซึ่งผู้ศึกษาได้ตระหนักถึงและดำเนินการเก็บข้อมูลด้วยความระมัดระวังในเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้มาก และเชื่อว่าข้อมูลที่ได้จากการตอบแบบสอบถามของผู้ป่วยครั้งนี้เป็นความจริงและ เชื่อถือได้

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

สภาวะจิตสังคม (psychosocial aspects) หมายถึงการศึกษาปัญหาความต้องการ ปฏิกริยาโต้ตอบ และความเกี่ยวพันของบุคคลที่ประสบปัญหากับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นโดยเน้นการศึกษาาระบบครอบครัวของผู้มีปัญหา และระบบอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับผู้บุคคลและปัญหาที่เกิดขึ้น (จิตติมา โสภารัตน์, 2522)

ความป่วยเรื้อรัง (chronic illness) หมายถึง การเสียน้ำที่หรือภาวะที่ เบี่ยงเบนออกไปจากสภาพปกติ ซึ่งมีลักษณะที่เป็นอย่างหนึ่งหรือมากกว่าหนึ่งอย่างในลักษณะต่อไปนี้คือ

1. เป็นอย่างถาวร
2. มีความพิการหลงเหลืออยู่
3. พยาธิสภาพที่เกิดขึ้นไม่สามารถกลับคืนเหมือนเดิมได้
4. ต้องการการฝึกฝนเป็นพิเศษ เพื่อการฟื้นฟูสมรรถภาพของผู้ป่วยหรือต้องการ

การดูแลเป็นระยะเวลานาน (Cited in Anderson & Bauwens, 1981)

ครอบครัวเดี่ยว (Nuclear family) หมายถึง ครอบครัวที่ประกอบด้วยคน 2 รุ่นอายุ (generation) มีความจำกัดของเวลาหรือช่วงอายุ เช่น พ่อแม่ และบุตร ทั้งโดยกำเนิดหรือบุตรบุญธรรมอยู่ร่วมกัน หรือสามีภรรยาอยู่ร่วมกันโดยไม่มีบุตร (Nuclear dyad) (Murray & Huelskoetter, 1987)

ครอบครัวขยาย (Extended Family) หมายถึง ครอบครัวที่ประกอบด้วยครอบครัวเดี่ยวและญาติอาจโดยสายเลือดหรือการรับเป็นบุตรบุญธรรมหรือการแต่งงาน ครอบครัวขยายแบ่งออกเป็นครอบครัวขยายแบบมีผู้ครองมากกว่าหนึ่งคนและครอบครัวขยายหลายรุ่นอายุ ซึ่งประกอบด้วย พ่อ แม่ และลูก ทั้งที่ยังไม่แต่งงาน และที่แต่งงานแล้วอยู่ร่วมครัวเรือนเดียวกัน (Murry & Huelskoetter, 1987)

ผู้ป่วยใน (Inpatient) หมายถึง ผู้ป่วยที่แพทย์รับไว้รักษาในโรงพยาบาล

ผู้ป่วยนอก (Outpatient) หมายถึง ผู้ที่รับการตรวจวินิจฉัย และให้การรักษาโดยไม่ต้องรับไว้รักษาในโรงพยาบาล

เด็กก่อนวัยเรียน หมายถึง เด็กที่มีอายุครบ 3 ปี ไปจนกระทั่งเด็กอายุ ครบ 6 ปี (Whaley and Wong, 1979)

เด็กวัยเรียน หมายถึง เด็กที่มีอายุครบ 7 ปี ไปจนกระทั่งเด็กอายุครบ 12 ปี (Erikson, 1963)